

Зоран Р. Ђирјаковић*

ПРИМЕНА МОДЕЛА ДИМЕНЗИЈА НАЦИОНАЛНИХ КУЛТУРА ХЕРТА ХОФШТЕДЕА У ИСТРАЖИВАЊУ ПОЛИТИЧКОГ ОБРАСЦА У СРБИЈИ: ПОСТОЈИ ЛИ СОФТВЕР СРПСКОГ ПОЛИТИЧКОГ УМА?

Сажетак

У овом раду аутор се ослања на теорију Херта Хофштедеа, једног од најзначајнијих истраживача интеркултуралних комуникација, области која је код нас углавном остала занемарена иако је имала огроман утицај широм света. Холандски научник је анализирао утицај културе на понашање појединаца и формулисао модел за препознавање културом условљених реакција и образаца понашања и мерење кључних аспеката једне културе у односу на друге. Аутор представља модел димензија националних култура који је Хофштеде развио на основу података добијених у 76 држава и региона, укључујући Србију. Аутор истиче и анализира оне резултате и закључке који су релевантни за разумевање српског политичког обрасца и начина на који су повезани неки његови привидно независни аспекти. Аутор указује да је примена Хофштедеовог модела у анализи српске политике корисна јер често није лако препознати различите културом условљене поступке и склоности које су, по правилу, изузет-

* Факултет за медије и комуникације, Универзитет Сингидунум, Београд

но постојане и тешко променљиве. Аутор користи вредности Хофштедеових димензија српске културе ради формулисања реалистичнијих и примеренијих очекивања од различитих, наводно културално неутралних реформи и промена на којима инсистирају утицајни спољни и важни домаћи актери. У закључном делу рада аутор објашњава зашто ће резултати реформи и домети, неретко, наметнутих институционалних и нормативних иновација у великој мери зависити од уважавања културалних специфичности које прожимају српски политички образац.

Кључне речи: Србија, политички образац, интеркултуралне комуникације, димензије националних култура, избегавање неизвесности, дистанца моћи, маскулинитет, индивидуализам, промене.

Култура као ментални програм и њене димензије

Глобализацијски процеси су дали нови подстицај истраживању утицаја културе на понашање појединаца. Насупрот схватања да национална култура није важна, да нација представља “замишљену заједницу”¹ или да “операционализација концепта културе” у друштвеним наукама омогућава извођење само прилично тривијалних закључака,² анализа бројних проблема са којима се суочавају мултинационалне корпорације, компаније у којима заједно раде људи из различитих земаља на локацијама широм света, навела је извештај број аутора на закључак да свака нација има своју територијално јединствену, “специфичну ‘културу’ која се може описати и која утиче” на понашање појединаца и неретко га обликује много више од њихових индивидуалних особина.³ Бројна истраживања све интензивнијих транснационалних контаката истакла су, с једне стране, значај норми, вредности и схватања које појединци интернализују у детињству и, с

1 Бенедикт Андерсон, *Нација: замисљена заједница*, Плато, Београд, 1998.

2 Immanuel Wallerstein, “Culture as the ideological battleground of the modern world-system”, *Theory, Culture and Society*, Vol. 7, No. 2, 1990, стр. 34.

3 Brendan McSweeney, “Hofstede’s model of national cultural differences and their consequences: A triumph of faith – a failure of analysis”, *Human Relations*, Vol. 55, No. 1, 2002, стр. 89.

друге стране, показала у којој мери моћ националне културе не доспева до прага перцепције већ остаје невидљива. Наиме, размере утицаја културе на наше одлуке, поступке и ставове често постају препознатљиве тек у сусрету са људима који долазе из других култура. Обично тек тада постане јасно да је значајан део онога што смо сматрали личним избором односно универзалним (“понашај се као сав нормалан свет”) у ствари културално условљено.

Важношћу националног аспекта или компоненте културе већ деценијама се бави Херт Хофштеде (*Geert Hofstede*), један од најутицајнијих теоретичара и истраживача интеркултуралних комуникација. Позивајући се на антрополошка схватања, Хофштеде културу дефинише као “ментални програм”, “софтвер мозга” по коме се “разликују припадници једне категорије људи од других”.⁴ Нација, што је појам који Хофштеде, професор антропологије организација и међународног менаџмента, користи у смислу држава, само је једна од “катеорија” у које убраја регион, етничку групу, род/пол, класу, професију и организацију. Овако поједностављено и сликовито представљање националне културе и њеног утицаја на појединца критиковано је као стереотипизујуће и “неоесенцијалистичко”.⁵ Али чак ни аутори који су снажно критиковали неке аспекте Хофштедеовог рада углавном нису оспоравали валидност централне премисе, схватање да је могуће препознати, дефинисати и мерити разлике између култура.⁶ Ипак, неупоредиво је већи број следбеника, релевантних аутора и истраживача⁷ који сматрају да Хофштеде-

4 Geert Hofstede, “The Business of International Business is Culture”, *International Business Review*, Vol. 3, No. 1, 1994, стр. 1.

5 Adrian Holliday, *Intercultural Communication and Ideology*, SAGE Publications, London, 2011, стр. 69.

6 Има и оних који су тврдили и да је Хофштеде покушао да “мери немерљиво”. Иако се Хофштеде оградно да се ради о “националним нормама” понашања или “централним тенденцијама” унутар једне културе, као и да су често чак и “хомогене мултинационалне популације по себи нације”, оштро је критикована његова концептуализације “националне културе”. Видети: Brendan McSweeney, “Hofstede’s model of national cultural differences and their consequences: A triumph of faith – a failure of analysis”, *op. cit.*, стр. 90-95.

7 Штавише, само до 1994. године Хофштедеово истраживање су чак 61 пут поновили други научници широм света. Изузев индивидуализма, што је Хофштеде предвидео, “није постојала ни једна димензија која није потврђена у неком од ових истраживања”. Mikael Sondergaard, “Hofstede’s consequences: A study of reviews, citations and replications”, *Organization Studies*, Vol. 15, No. 3,

ова теорија представља прекретницу и промену парадигме у истраживању природе културалних утицаја.⁸ Штавише, Хофштеде је годинама био најцитиранији холандски научник и један од десет најцитиранијих Европљана у друштвеним наукама, а према подацима издавача (*SAGE Publications*), Хофштеде, који је докторирао на теми из социјалне психологије, данас спада међу сто најцитиранијих аутора на листи “Индекса цитираности у друштвеним наукама” (*Social Science Citation Index*).

Имајући у виду главне примедбе које су му биле упућене, истаћи ћу неке од квалификација и ограда које је Хофштеде наводио у својим радовима. Прво, његова теорија није детерминистичка, како сугерише коришћење метафоре софтвера, већ се ради о пробабилистичким тврдњама чиме се не негира значај индивидуалних разлика и искустава, односно чињеница да људи истовремено припадају различитим “категоријама” и групама. Друго, национална култура није статична већ се стално мења.⁹ Треће, у неким државама може постојати више различитих “софтвера ума”, иако мултиетничност не подразумева да припадници различитих заједница (или региона) унутар једне земље не деле исти “колективни ментални програм”. Ако све ово имамо у виду, може се рећи да је Хофштеде дао значајан допринос разумевању величине и природе разлика које су “укорењене у заједничком и историјски наслеђеном систему значења и важности” и “које нису последица индивидуалних избора”, што је, између осталог, била и једна од главних тема мултикултуралних студија.¹⁰

Ослањајући се на модел “пет великих димензија личности” у психологији, тумачење социјалних антрополога да се “сва друштва, модерна и традиционална, суочавају са истим

1994, стр. 451.

8 Ибид.

9 Ипак, као и неки истраживачи политичке културе, Хофштеде истиче постојаност образаца понашања стечених у првим фазама социјализације. На пример, Екштајн сматра да “рано учење условљава касније учење и теже га је поништити”, док по Дајмонду рана социјализација, иако “није судбина”, представља “моћну одредницу културе”. Видети: Harry Eckstein, “A Culturalist Theory of Political Change”, *The American Political Science Review*, Vol. 82, No. 3, 1998, стр. 791; Larry Diamond, *Developing Democracy: Towards Consolidation*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1999, стр. 217.

10 Bhikhu Parekh, *Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory*, Macmillan Press, London, 2000, стр. 3.

основним проблемима, само су одговори различити”, као и два истраживања обављена 1967. и 1972-73. године на узорку од преко 116. 000 запослених у IBM-овим (*The International Business Machines Corporation*) филијалама у 40 земаља широм света,¹¹ Хофштеде је 1980. године развио практичан модел са четири централне биполарне димензије – “индивидуализам на супрот колективизму”, “маскулинитет на супрот феминитету”, “избегавање неизвесности” (од слабе до снажне) и “дистанца моћи” (од мале до велике) – које се могу мерити “у односу на друге културе”.¹² По извршеном истраживању у државама у којима доминира “конфуцијанска динамика”, Хофштеде је 1984. године додао и пету димензију која изражава временску оријентацију, у распону од краткорочне до дугорочне.¹³

Хофштеде је тврдио да је “открио тајне целокупних националних култура”, али му је замерано да његова петодимензионална слика није довољно сложена,¹⁴ да је “чисто емпирицистичка” и да су истраживања на којима је заснован његов модел обојена “специфичним интересима” IBM-а, “тада доминантне [глобалне] корпорације са седиштем у САД” која га је ангажовала као консултанта.¹⁵ Ипак, на Хофштедеову идеју су се ослањали чак и они истраживачи који су касније развили изнијансираније (мада много гломазније) моделе, а њихови су се закључци углавном сводили на тврдњу да није “открио све димензије националних култура” и нису донели много тога новог.¹⁶ Штавише, само током деведесетих година XX века спроведена су четири велика тран-

11 Већина испитаника били су припадници средње класе. Хофштеде је узео у обзир податке добијене од запослених у одељењима продаје и сервису, јер су само те две службе постојале у свим државама. Видети: Geert Hofstede et al. , *Cultures and Organizations: Software of the Mind*, on. цит. , стр. 64.

12 Geert Hofstede, *Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values*, SAGE Publications, London, 1980, стр. 11-12.

13 За ову димензију нема података за Србију. Видети: Geert Hofstede and Michael Harris Bond, “The Confucius Connection: From Cultural Roots to Economic Growth”, *Organizational Dynamics*, Vol. 16, No. 4, 1988.

14 Brendan McSweeney, “Hofstede's model of national cultural differences and their consequences: A triumph of faith – a failure of analysis”, on. цит, стр. 89.

15 Mansour Javidan et al. , “Conceptualizing and measuring cultures and their consequences: a comparative review of GLOBE's and Hofstede's approaches”, *Journal of International Business Studies*, Vol. 37, No. 1, 2006, стр. 898.

16 Ибид. , стр. 910.

ационална истраживања заснована на новим теоријским моделима.¹⁷ Добијени резултати нису довели у питање Хофштедеове резултате, већ су омогућили да стекнемо нешто јаснију слику “релативне важности” појединих културалних карактеристика и “боље су осветлили праву културалну потку нације”.¹⁸ Једино је Мартин Генон (*Martin Gannon*), ослањајући се на радове Клифорда Герца (*Clifford Geertz*), првенствено анализу борбе петлова на острву Бали,¹⁹ развио сасвим нов приступ и искористио “културалне метафоре” као начин “дубоког разумевања” култура појединих држава односно региона.²⁰

И Генонов рад је имао велики утицај, али он је до сада дефинисао само 29 метафора, а међу њима нема метафоре за српску културу. Насупрот њему, Хофштеде и његови сарадници су у своја истраживања укључили прво СФР Југославију а касније Србију, Словенију и Хрватску.²¹ Теоријски оквир који су развили и компаративни подаци које су добили омогућавају један крајње прагматичан, емпиријски приступ политичком обрасцу који фокус ставља на последице а не на узроке. Штавише, Хофштеде потпуно игнорише религију, историју, обичаје, традицију и друге факторе који су обично били у фокусу посматрања везе културе и политике. Поред

17 Највећи од њих био је “Пројекат GLOBE”, спроведен у 62 државе ради мерења девет димензија које су аутори назвали “културалним компентенцијама”. Истраживања која су обављена у периоду 1994. -1997. године нису рађена у Србији, а од држава у региону била је обухваћена само Словенија. Видети: Robert J. House et al. (eds), *Culture, Leadership, and Organizations: The GLOBE Study of 62 Societies*, SAGE Publications, London, 2004.

18 Mansour Javidan et al. , “Conceptualizing and measuring cultures and their consequences: a comparative review of GLOBE’s and Hofstede’s approaches”, *on. цум*, стр. 911.

19 Clifford Geertz, “Deep play: notes on the Balinese cockfight”, *Daedalus*, Vol. 101, No. 1, 1972.

20 Martin J. Gannon and Rajinandini Pillai, *Understanding Global Cultures*, SAGE Publications, Los Angeles, 2010, стр. xvii.

21 Истраживачи који су у периоду од 1990. до 2002. године поновили оригинална Хофштедеова истраживања, углавном да би проверили да ли долази до промена у вредности Хофштедеових индекса, нису увек посматрали све четири димензије, али су у истраживања укључили нове земље и регионе. У трећем издању књиге, објављеном 2010. године и цитираном у овом раду, Хофштеде је узео у обзир резултате шест истраживања и објавио вредности за укупно 76 држава и региона. Видети: Geert Hofstede et al. , *Cultures and Organizations: Software of the Mind*, *on. цум*. , стр. 35.

тога, имајући у виду да су истраживања вршена у великом броју земаља, Хофштедеови резултати омогућавају ширу контекстуализацију, укључујући разматрање утицаја културе на положај Србије у глобалној неолибералној констелацији која битно привилегује одређене културалне одлике.

Истраживања српског политичког обрасца била су до сада тема великом броју социолога, антрополога, историчара, психолога и политиколога. Новија истраживања често су била вођена потребом да се протумачи дубока криза српског друштва и трагичан распад социјалистичке Југославије. Аутори су узроке налазили у распону од гушења и “запуштања своје културе и традиције”²² до дуготрајног задржавања непромењеног културног модела и “мејнстрим система вредности”.²³ Иако су се ослањали на различите приступе и теорије, многи су српску (не само политичку) културу есенцијализовали, некада изузетно позитивно а некада крајње негативно, неретко са елементима култур-расизма. Али чак и ако узмемо у обзир повећан интерес за културу и њен утицај у Србији током претходне две деценије, може се рећи да “културна димензија политике још увек није добила оно место и значај који јој објективно припадају”.²⁴

Иако није без сопствених идеолошких и западноцентричних пристрасности и методолошких мањкавости,²⁵ примена Хофштедеовог функционалистичког модела, заснованог на културалном релативизму и субјективистичком схватању културе као “несвесне инфраструктуре”,²⁶ омогућава вредносно релативно неутралан²⁷ поглед на чиниоце културе

22 Милан Матић, *О српском политичком обрасцу*, Службени лист СРЈ, Београд, 2000, стр. 10.

23 Дубравка Стојановић, *Уље на води*, Чигоја, Београд, 2010, стр. 83.

24 Милан Матић, *Мит и политика: Расправа о основама политичке културе*, Институт за политичке студије, Београд, 2005, стр. 5.

25 Хофштедеов фокус на државу као културалну заједницу често је критикован јер занемарује културалну хетерогеност и арбитарност многих државних граница. Иако можемо говорити о “неколико векова постојања културално хомогенизујуће националне државе”, те критике треба имати у виду када размишљамо о смислу и думетима Хофштедеових закључака. Видети: Bhikhu Parekh, *Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory*, *он. цит.*, стр. 8.

26 Brendan McSweeney, “Hofstede’s model of national cultural differences and their consequences: A triumph of faith – a failure of analysis”, *он. цит.*, стр. 89.

27 На пример, упркос тврдњи да се ради о неутралним, објективним и мерљивим

који су релевантни за боље разумевање политичког живота у Србији.²⁸ У наставку рада одвојено ће бити презентовани и анализирани Хофштедеови резултати²⁹ за четири димензије српске културе. Циљ ми је да истакнем дубоке културалне корене различитих феномена и понашања карактеристичних за политички живот у Србији и тако покушам да допринесем бољем разумевању динамике трајности и промена српског политичког обрасца. Због ограниченог простора и чињенице да се ради о моделу који до сада није примењиван у политиколошким истраживањима у Србији, нећу бити у прилици да се детаљније осврнем на резултате добијене у другим друштвима ни да посматрам специфичне појаве и обрасце понашања на српској политичкој сцени који илуструју како се манифестује утицај појединих димензија, нити да детаљније анализирам последице специфичних корелација између две димензије, чему је Хофштеде посветио велику пажњу. У закључку ћу размотрити како посматране културалне одлике могу утицати на економски развој и динамику политичких и друштвених промена у Србији.

Избегавање неизвесности

Хофштеде је димензију избегавања неизвесности (ИН) дефинисао као “меру у којој се припадници једне културе осећају угроженима у амбивалентним или непознатим ситуацијама”, што је, како истиче, “повезано са контролом агресије и изражавањем емоција”.³⁰ Неизвесност је субјективно осећање с којим се сви суочавамо, али начин на који се појединци носе с њим у значајној мери “припада културалном

вим категоријама, “индивидуализам представља замишљене позитивне карактеристике” и “везује се тачно за географску локацију повезану са западним центром”, док се “етикетом колективизма незападни народи одређују као варвари”. Видети: Adrian Holliday, *Intercultural Communication and Ideology*, on. цум, стр. 9.

28 Не треба губити из вида да вредности индекса “мере разлике између култура појединих земаља, а не саме те културе у апсолутном смислу”. Видети: Geert Hofstede et al. , *Cultures and Organizations: Software of the Mind*, on. цум, стр. 62.

29 Ради се искључиво о релативним вредностима за сваку од димензија, израженим у односу на друге културе које су биле истраживане на узорку од првих 40 држава, у вредности од 1 до 100. Због тога вредност индекса може бити већа од 100 за земље које су накнадно посматране.

30 Ибид. , стр. 191.

наслеђу друштва” и “преноси се и ојачава кроз основне институције као што су породица, школа и држава”.³¹ У друштвима са високим ИН деца ће већ од малих ногу бити заштитена. “Вероватно ће учити да је свет опасно место и бити заштићенија од сусрета са непознатим ситуацијама” – доминира схватање “оно што је другачије јесте опасно” уместо “оно што је различито јесте занимљиво”.³²

Однос према ИН може се свести на питање: “да ли треба да контролишемо будућност или једноставно пустимо да се деси?”³³ Високо ИН је, поред Србије, забележено у меди-теранским земљама и Латинској Америци, углавном у католичким државама,³⁴ али и у Јапану и Јужној Кореји. Највеће ИН је у Грчкој, затим Португалу, док је скор за ову димензију у Србији изузетно висок – чак 92. Хофштеде истиче да је ИН димензија по којој се обично разликују земље које су сличне по свим другим важним карактеристикама, на пример Немачка (са релативно високим ИН, 65) и Британија (са много нижим скором, 35) и да по питању ове димензије нема значајније глобалне конвергенције, каква је, на пример, током претходних неколико деценија забележена по питању индивидуализма или стављању фокуса на остварење зацртаног циља по цену смањења квалитета живота, што је Хофштеде назвао “маскулинитет”.

Имајући у виду изузетно висок скор који је забележен у Србији, у наставку ћу сумирати налазе и закључке Хофштедеа, остајући при томе фокусиран на оне аспекте који су посебно значајни или одржавају препознатљиве елементе српског политичког обрасца. Штавише, највећу пажњу посветићу баш овој димензији не само зато што сматрам да је значајна за разумевање политике у Србији, већ и зато што нам Хофштедеов приступ омогућава да препознамо везу између различитих, привидно независних, аспеката и облика пона-

31 Ибид. , стр. 190.

32 Ибид. , стр. 201.

33 David R. Borker, “Accounting, Culture And Emerging Economies: IFRS In Central And Eastern Europe”, *International Business & Economics Research Journal*, Vol. 11, No. 9, 2012, стр. 1005.

34 “У протестантским нацијама култура је опремила људе мањом потребом за извесношћу. Они којима је потребна наћи ће је у сектама или фундаменталистичким групама. “ Видети: Geert Hofstede et al. , *Cultures and Organizations: Software of the Mind, on. цит. , стр. 229.*

шања у овдашњем политичком и јавном животу. Резултате и увиде Хофштедеа и његових сарадника ћу сумирати и изложити уз ограду коју они стално истичу у својим радовима, а то је да је реч о поступцима и “реакцијама које су вероватне” у културама са високим ИН каква је српска.³⁵

Људи у друштвима са високим ИН често су опседнути одбацивањем или смањивањем амбиваленције у “односима, институцијама и организацијама тако да догађаји могу бити једноставно и једнозначно интерпретирани и предвидиви”.³⁶ Штавише, огромна потреба да се смањи или елиминише амбиваленција људе у овим културама често тера на ризична понашања – провоцирање сукоба је “мање зло” од суздржавања и чекања, што изазива анксиозност с којом се припадници култура као што је српска, али и културе суседних држава, јако тешко носе. Прихватљиви су велики познати ризици, као што је ризик од пребрзе вожње, али не и много мањи али непознати ризици, какав је промена посла.

Амбиваленција и неизвесност код свих људи изазивају анксиозност. Иако га обично тумачимо као лично осећање, Хофштеде истиче да стабилност стопе самоубистава у различитим државама у дугом временском периоду потврђује да осећај анксиозности има културалне корене – напосто, “неке су културе анксиозније од других” и грађани се у њима теже носе са неизвесношћу.³⁷ У друштвима са високим ИН људи имају снажну потребу за предвидљивошћу, не воле двосмислености и иновације и воле да постоје јасна правила. Амбивалентне и непознате ситуације доживљавају као претњу и не воле да мењају пребивалиште и радно место јер то значи “корак у непознато” који повећава анксиозност.

Често размишљању у апсолутним категоријама и склони су да повлаче превише оштру линију између доброг и лошег, дозвољеног и забрањеног. Опседнути су “истинама са великим И”, а идеје које се разликују од те истине по правилу бивају схваћене као опасне и, практично, загађујуће – “постоји мало простора за сумњу и релативизам”.³⁸

35 Ибид, стр. 5.

36 Ибид, стр. 198.

37 Ибид, стр. 195.

38 Ибид, стр. 191.

Правила и класификације су ригидније и мање су отворени према непознатим ситуацијама и идејама. Преферирају јасно структурисане активности, јасне циљеве и детаљна упутства. Потчињени очекују да ће бити награђени за тачност, а не за оригиналност. Неслагање ће обично бити схваћено као непријатељство.

За разлику од култура у којима људи неизвесност и ризик обично дочекују као изазов, у овим је друштвима много више закона и правила очекује се да све буде јасно дефинисано и структурисано, да се што мање тога препушта случају. То је, како истичу Хофштеде и његови сарадници, снажна емоционална потреба која доводи до постојања бројних неспроводивих и бесмислених правила, као и постојања нефункционалних институција које карактеришу строга правила и лабава пракса. Насупрот томе, у културама са малим ИН људи верују да треба да постоји што мање правила и да треба да их буде само тамо где су апсолутно неопходна. То је, на пример, главна разлика између Немаца и Британаца, који, на пример, чак немају ни писани устав. У земљама са високим ИН, закона је обично не само много више, већ су они, по правилу, детаљније разрађени.³⁹

Организације у културама са високим ИН имају више уско специјализованих стручњака и мање се верује у општа знања и здрав разум – људи се опиру новинама и спорији су у увођењу иновација. Лидери ће се обично бавити “непотребним”, свакодневним пословима, док ће у културама са ниским ИН они бити фокусирани на важна, стратешка питања. Штавише, како наводи Хофштеде, због претеране склоности ка централизацији и доношењу великог броја одлука на самом врху у оваквим културама ретко настају мунтинационалне корпорације. Ипак, грађани земаља са високим ИН воле да раде у великим компанијама, а држава се посматра као највећи и најмање ризичан, што значи и најбољи, послодавац. Сигурне инвестиције – злато, драго камење и орочена штедња, много су популарније него ризична улагања у акције.

Грађани су, за разлику од оних у земљама са ниским ИН, у обавези да увек носе личне карте. Имају негативан од-

39 Постојање “закона испуњава потребу за сигурношћу чак и онда када се не спроводе – врло слично верским заповестима”. Видети: Ибид. стр. 216.

нос према младима – они су сумњиви јер су склони да крше правила и стварају нова и тиме “производе” неизвесност. Песимистичнији су по питању могућности сопственог утицаја на доношење одлука и учествовање у политици и “мање су спремни да протестују против одлука власти, а ако протестују, то ће чинити на релативно конвенционалне начине, као што су петиције и демонстрације”.⁴⁰ Конзервативнији су, чак и када се ради о партијама које себе описују као реформистичке или либералне, и редовно истичу снажну потребу за редом. С једне стране, склони су екстремистичким идеологијама - Хофштеде истиче да у све три силе осовине, Немачкој, Јапану и Италији, постоји комбинација високог ИН и “маскулинитета”, који изражава компетитивност и фокус на остваривање циља, често без обзира на цену.⁴¹ С друге стране, владе држава са високим ИН се обично лако одлучују на “забрану политичких група чије идеје сматрају опасним”,⁴² што не треба тумачити само као последицу чињенице да су њихови грађани много склонији ксенофобији, расизму, етничким предрасудама и антисемитизму. Хофштеде редовно подсећа да су и грађани и њихови лидери “деца исте културе” и да деле многе норме, схватања и логику. Вршење власти у једној земљи “има тенденцију да буде укореењено у веровању великог сегмента популације о томе који су исправни начини понашања власти”.⁴³

Хофштеде наводи и да је марксизам – као и друге “нетолерантне политичке идеологије” које имају потенцијал да постану “секуларне неорелигије” – био посебно привлачан грађанима земаља са високим ИН, првенствено због инсистирања на “истини са великим И”.⁴⁴ Поред тога, Хофштеде истиче да су честа кршења људских права “у неким земљама укореењена у високом ИН” јер поштовање људска права често “подразумева толерантност према другачијим политичким

40 Ибид, стр. 219.

41 Хофштеде, међутим, истиче и “парадокс да су те исте вредности у послератном периоду допринеле успешном економском опоравку тих земаља. Слабости културе у другачијим околностима могу постати њена снага”. Видети: Ибид. , стр. 225.

42 Ибид. , стр. 221.

43 Ибид. , стр. 76.

44 Ибид, стр. 229.

идејама”.⁴⁵ Коначно, он наводи да високо ИН утиче и на “способност људи који имају различита убеђења да буду лични пријатељи”⁴⁶ – то је и један од главних разлога зашто је на Балкану,⁴⁷ како рече Есад Ћимић, политика остала судбина.⁴⁸

Дистанца моћи

Хофштедеов индекс дистанце моћи (ИДМ) изражава однос према неједнакости у друштву и дефинише га као “меру у којој мање моћни припадници институција или организација унутар једне земље очекују и прихватају да је моћ неједнако распоређена”.⁴⁹ И овај индекс је у Србији врло висок – чак 86, слично као, на пример, у Румунији и Русији, док је у Хрватској и Словенији приметно нижи (73 односно 71). Највиша вредност ИДМ забележена је у Малезији, на Филипинима и у државама Централне Америке, а најнижа у Аустрији, Израелу и скандинавским земљама. Иако индекс изражава однос “мање моћних” према власти, Хофштеде подсећа да “ауторитет опстаје само када је удружен са послушношћу”.⁵⁰

У земљама са високим ИДМ као што је Србија подређени нису склони да исказују своје неслагање са надређеним, већ преферирају патерналистичке и ауторитарне лидере према којима изражавају било снажну зависност или је “потпуно одбијају, што је у психологији познато као контразависност – тачније, зависност али са негативним предзнаком”, што погодује поларизацији друштва.⁵¹ За разлику од, на пример, склоности ка колективистичким обрасцима понашања, Хофштеде истиче да унутар једног друштва однос према моћи не зависи много од класног положаја или нивоа образовања. Он бива успостављен у породици, а затим оснажен у школи. “У средишту процеса образовања је наставник; наставници

45 Ибид.

46 Ибид, стр. 230.

47 У свим државама региона за које постоје подаци, укључујући Словенију, Бугарску и Грчку, индекс ИН је врло висок, 80 или већи. Најнижи је у Хрватској.

48 Есад Чимић, *Политика као судбина: прилог феноменологији политичког страдалиштва*, НИРО Младост, Београд, 1982.

49 Geert Hofstede et al. , *Cultures and Organizations: Software of the Mind*, on. цит, стр. 61

50 Ибид, стр. 61-62.

51 Ибид, стр. 61.

одређују интелектуалну путању коју треба следити. Ученици могу да говоре само када су прозвани; наставницима јавно не противрече нити их критикују... У таквој ситуацији квалитет наведеног је високо зависан од квалитета наставника”.⁵²

Хофштеде наводи да је у државама са високим ИДМ власт обично централизована и да се налази “у што је могуће мање руку”. “Надређени и подређени једни друге сматрају егзистенцијално неједнакима” – подразумева се да они који имају више моћи имају право на бројне привилегије, а “видљиви статусни симболи доприносе њиховом ауторитету”. У овим културама је снажно изражена тенденција ка “статусној конзистентности” у односу на моћ и богатство. “Статус моћника је ојачан симболичким понашањем које чини да изгледају најмоћније... Скандали у које су укључени људи на врху су очекивани, као и чињеница да ће ти скандали бити заташкани”.⁵³

У очима подређених, идеалан “газда” односно вођа, онај “који чини да се осећају најпријатније и кога највише поштују”, јесте “беневоолентни аутократа односно ‘добар отац’”.⁵⁴ Однос између подређених и надређених је набијен емоцијама. “Надређени се или обожавају или презиру са подједнаким интензитетом”, што је, како наводи Хофштеде, приметно већ у Француској, где ИДМ није превисок (68), али не и у САД или Холандији, где је 40 односно 38.⁵⁵ Хофштеде тврди да је у друштвима које карактерише висок ИДМ “власт схваћена као основна друштвена чињеница која претходи избору између добра и зла. Њена легитимност није релевантна. Моћ има надмоћ над правом... Постоји прећутни консензус да на овом свету треба да постоје ред и неједнакост у којима свако има своје место. Такав поредак... даје осећај сигурности и онима на власти и онима који потчињени”.⁵⁶

У друштвима са високим ИДМ обично ће, “ако нешто не иде, кривица бити свалчена на људе који су ниже у хијерархији. Ако ствари постану јако лоше, једини начин да систем буде промењен јесте смена оних који су на власти рево-

52 Ибид, стр. 69.

53 Ибид, стр. 77.

54 Ибид, стр. 73.

55 Ибид.

56 Ибид, стр. 77.

луцијом. Већина таквих револуција заврши неуспехом, чак и када су успешне, јер нови моћници, после извесног времена, понове понашање својих претходника, које је подржано доминантним ставовима о неједнакости”.⁵⁷ Хофштеде наводи да у земљама са високим ИДМ политичка сукобљавања лако постају насилна, као и да их карактерише снажна поларизација политичке сцене и слабост партија центра, порески систем који фаворизује богате и везаност синдиката за власт. Штавише он тврди да је једна од “трагедија модерног света” у томе што су идеје Карла Маркса, “у којима је препознатљив ментални софтвер друштва са малом дистанцом моћи”, успешно извожене углавном у земље са битном другачијим “вредносним контекстом”, које карактерише висок ИДМ и у којима “не постоји представа да моћ треба да се повинује праву”.⁵⁸

Маскулинитет насупрот феминитету

Назив ове просветљујуће али и најконтроверзније димензије, која говори о важном емотивном аспекту понашања припадника једне културе и о томе који животни циљеви обично добијају приоритет, често је критикован првенствено зато што је недовољно разумљив и што имплицира једну спорну и политички некоректну родну стереотипизацију. Хофштеде каже да се за њега определио из два разлога. Први исходи из тога што, како сматра, по питању родних улога, “упркос разноликости, постоји заједничка црта у већини друштава, као традиционалних тако и модерних”, која је неупоредиво више везана за социјализацију него што је биолошка – мушкарци су више фокусирани на постигнућа, упорни и компетитивни, а жене су више везане за одржавање односа и квалитет живота.⁵⁹ У том смислу, он истиче да се ова аналогија може применити и на различит однос који према овим вредностима имају различита друштва. Пошто су те, како их је дефинисао, доминантне вредности, приоритети и циљеви много више заједнички женама у различитим друштвима него мушкарцима, Хофштеде се одлучио да ову димензију

57 Ибид.

58 Ибид, стр. 81.

59 Ибид, стр. 137-138.

скраћено назове маскулинитет (МАС).⁶⁰ Као друго, ово је једина димензија по којој су у одговорима на релевантна питања забележене “конзистентне разлике” између одговора које су давали мушкарци и жене у појединим државама.⁶¹

Више вредности индекса МАС јављају се у земљама у којима су људи првенствено мотивисани жељом да буду победници и најбољи, односно у којима кључну улогу имају “мушке особине”, као што је жеља за такмичењем, постигнућима и материјалним успехом, док су ниже вредности индекса регистроване у друштва у којима су доминантне вредности брига за друге и квалитет живота. У друштвима са ниским индексом МАС обично се много не цене људи који воле да се истичу, што неретко води синдрому који се може препознати у бројним државама, укључујући балканске, који су може описати изреком: “ексер који вири биће укуцан”. МАС индекс у Србији износи 43, по чему Србија спада у сâм врх доње трећине земаља. Овај индекс је најнижи у скандинавским земљама, мада су ниске вредности забележене у Француској и Ирану, као и у неким источноевропским и јужноамеричким земљама и већини држава југоисточне Азије. С друге стране, највише вредности индекса МАС забележене су у Јапану, Швајцарској, Словачкој, Мађарској и Аустрији, али у самом врху су и Мексико, Венецуела и Јамајка. У горњој трећини се налазе и Велика Британија, САД и Аустралија. Оно што је посебно занимљиво, ово је једина димензија која уопште није везана за национално богатство – богате земље су углавном оне у којима је ИДМ нижи, слабије изражен ИН и које су више индивидуалистичке.⁶²

На нивоу државе, ова димензија утиче на одређивање приоритета у неким важним областима, посебно када се ради

60 Оно што додатно збуњује у вези са називом ове димензије је то што су вредности индекса често контраинтуитивне – друштва у којима је Хофштедеов индекс МАС нижи могу бити много више “мушка” (или “мачо”) од оних у којима је виши. Наиме, маскулинитет, у смислу у коме га употрбљава Хофштеде, нема везе са перцепцијама родних улога у различитим друштвима израженим, на пример, у преовлађујућим схватањима мушкости или понашања које се везује за “праве мушкарце”. Тако је у САД, земљи компетитивних и амбициозних људи, индекс МАС много виши него у “мачо” арапском свету и многим државама Латинске Америке где је фокус на узајамним односима и хармонији, што су по Хофштедеу вредности које су првенствено “женске”.

61 Ибид, стр. 139.

62 Ибид, стр. 144.

о схватању “солидарности јачих са слабијим” припадницима друштва, што је видљиво, на пример, у пореском систему или односу према имигрантима, заштити животне средине, али и у спољној политици и спремности да се помогне сиромашним државама.⁶³ Што је виши индекс МАС то су друштва мање солидарна и мањи је фокус на социјалну политику а добробит грађана у њима је везана за “лична постигнућа” и бригу појединаца о самима себи. Зато ће у друштвима са упоредивим националним дохотком више сиромашних и мање “функционално писмених” људи бити у земљама са вишим индексом МАС.⁶⁴ С друге стране, земље са нижим индексом МАС обично имају више пореске стопе за богате и неки облик државе благостања. У земљама са вишим МАС грађани су склонији да изворе сиромаштва вежу за лењост, а у онима са нижим МАС за “лошу срећу”.⁶⁵

Земље са нижим индексом МАС су “попустљивије”, обично имају мање строгу казнену политику и показују већу толеранцију према “дискутабилним поступцима” као што су развод, самоубиство, проституција, коришћење лаких дрога и слично, што Хофштеде сликовито објашњава исказом: “мајка је мање строга од оца”.⁶⁶ У земљама са вишим индексом МАС имигранти ће бити изложени притиску да се асимилирају и “одустану од своје културе”, док ће у земљама са нижим МАС од њих обично бити очекивано само да се полако интегришу у ново друштво.⁶⁷ Земље са високим индексом МАС склоније су покушају да међународне спорове реше снажном демонстрацијом моћи или коришћењем војне силе, док ће у унутрашњој политици у њима доминирати неформални стил и “политички дискурс који су изразито конфронтирајући” – “блаћење противника” је често, а коалиције између различитих партија се стварају много теже него у земљама у којима је индекс МАС низак.⁶⁸ Коначно, Хофштеде каже да нам пол “симболичких особа” обично открива положај једне државе на скали социјалног “маскулинитета” и

63 Ибид, стр. 170.

64 Ибид, стр. 171.

65 Ибид, стр. 172.

66 Ибид, стр. 171.

67 Ибид, стр. 172.

68 Ибид, стр. 175.

“феминитета” – тако, насупротив америчком “ујка Сему”, имамо француску Маријану.⁶⁹

Индивидуализам насупротив колективизму

Индивидуализам и колективизам, као и њихови различити типови и варијације, највише су истражене карактеристике националних култура и њима је у тумачењима политичког обрасца посвећивана велика пажња. Зато се на ову изузетно важну димензију нећу детаљније освртати. Хофштеде истиче да и даље велика већина људи живи у колективистичким друштвима у којима “интереси групе имају приоритет над интересима појединаца”, где људи од малих ногу “уче да размишљају о себи као о припадницима ‘ми’ групе” која им обично нуди заштиту или осећај сигурности у замену за лојалност и подсећа да је породица група која обично има приоритет.⁷⁰ Хофштедеов индекс индивидуализма (ИНД) има максималну вредност за индивидуалистичка друштва – највиши је у САД (91), Аустралији (90) и Великој Британији (89), а нешто је нижи у Канади и Мађарској (80). Од 76 земаља и група држава у којима је Хофштеде са својим тимом прикупљао податке, међу десет највише колективистичких (што значи са ниским индексом ИНД) налази се осам латиноамеричких држава, Пакистан и Индонезија. Вредност индекса ИНД у Србији је 25, што је најнижи скор од свих земаља у Европи у којима је вршено истраживање. Иза Србије, на Хофштедеовој листи европских колективистичких култура су Словенија (27), затим Румунија и Бугарска (30), Хрватска (33) и Русија (39).

Вреди истаћи Хофштедеов исказ да различити политички системи и “врсте држава” често представљају израз “различитог менталног склопа становништва”, неретко у великој мери схватања да ли “колективни интереси треба да имају превагу над индивидуалним”.⁷¹ Тако, на пример, Хофштеде наводи да “што је слабији индивидуализам у менталном софтверу грађана то је већа вероватноћа да ће држава имати доминантну улогу у економском систему”, као и да се

69 Ибид, стр. 183.

70 Ибид, стр. 90.

71 Ибид, стр. 125.

“дерегулација и смањивање јавних издатака у многим западним земљама” од почетка деведесетих година прошлог века може, између осталог, везати за пораст индивидуализма у тим државама.⁷² С друге стране, он истиче да је “право на приватност централна тема у многим индивидуалистичким друштвима, али да оно не ужива велике симпатије у колективистичким друштвима” у којима се, чак и када закон налаже другачије, у пракси примена закона “и права могу разликовати од једне категорије људи до друге”, што се често “не поима као нешто погрешно”.⁷³

“Индивидуалистичка друштва не само да практикују индивидуализам, она верују да је он супериоран у односу на све друге облике менталног софтвера”.⁷⁴ Насупрот њима, многи људи у колективистичким друштвима у истицању индивидуалног виде извор деструктивне саможивости. Такво схватање је, како наводи Хофштеде, посебно изражено у Кини и другим државама са етнички кинеском већином и није везано за политички систем – индекс ИНД је свуда јако низак, у Хонг Конгу је, као и у Србији, 25, у Кини и Сингапуру 20, а на Тајвану свега 17.⁷⁵ У европским земљама пак постоји снажно изражена корелација између степена индивидуализма и избора који ће грађани направити када треба да одговоре на питање шта им је приоритет – једнакост или слобода? Што је у једној земљи виши индекс ИНД то је већа вероватноћа да ће се грађани определити за слободу. “Слобода је индивидуалистички идеал, а једнакост је колективистички идеал”.⁷⁶

Хофштеде истиче да овакав избор треба имати у виду када размишљамо о доминантним економским теоријама и на њима заснованим праксама. Он подсећа да је економија као дисциплина настала у индивидуалистичкој Великој Британији у 18. веку и да је, од Адама Смита и његове (екстремно индивидуалистичке) “невидљиве руке” до данас, економија углавном остала “индивидуалистичка наука” чије многе претпоставке можда неће важити “у друштвима у којима

72 Ибид.

73 Ибид, стр. 126.

74 Ибид, стр. 127.

75 Ибид.

76 Ибид, стр. 128.

преовлађују групни интереси”.⁷⁷ То је потребно имати у виду када размишљамо о развоју и растућим глобалним неједнакостима, првенствено о све израженијој и, за многе неочекиваној, “глобалној дивергенцији” коју је тешко разумети ако занемаримо чињеницу да су специфичне одлике индивидуалистичких култура узете као универзалне или универзално пожељне, наводно предуслов друштвеног развоја.

У овом контексту Хофштеде истиче и нешто што, сматрам, не треба губити из вида када размишљамо о реформама и транзицију у Србији и утицају моћних спољашњих актера и њихових домаћих партнера. Када су неки елементи политичког система “укорењени у менталном софтверу грађана, могућност да се на њих утиче пропагандом, новцем или оружјем из других земаља је ограничена. Ако мозгови нису рецептивни за поруку, пропаганда и новац обично су протраћени. Чак ни најмоћнија страна држава не може испрати мозак целокупне популације једне земље од њихових дубоко укоренењих вредности.”⁷⁸

Између (неолибералних) снова и (културалних) могућности

Узети заједно, Хофштедеови резултати за четири посматране димензије не дају превише основа за оптимизам по питању брзине и дубине могућих промена у једном идеолошки дубоко подељеном, економски стагнантном и суштински неререформисаном посткомунистичком друштву какво је српско. На пример, по Хофштедеу, “комбинација високог избегавања неизвесности и колективизма међу сиромашнима”⁷⁹ представља посебно ризично и непогодно окружење за спровођење дубоких реформи. Штавише, снажно изражено избегавање неизвесности као кључно обележје српске културе, уз склоност колективизму и велику дистанцу моћи, омогућава да препознамо дубоке културалне корене неких од важних одлика српског политичког обрасца које у садашњим околностима имају негативан утицај на развој, демократизацију и постизање консензуса по бројним нерешеним питањима:

77 Ибид, стр. 128-129.

78 Ибид, стр. 126-127.

79 Ибид, стр. 234.

ауторитарна (једно)лидерска структура свих политичких организација и институција – од бројних невладиних организација и политичких странака до државних институција и самих врхова пирамиде моћи, нетолеранција према супротним ставовима и нетрпељивост према неистомишљеницима и снажан отпор променама.

С друге стране, важан позитиван аспект, скор забележен за димензију која изражава склоност ка “квалитету живота” насупрот компетитивности и “трци за зарадом”, што се огледа у ниском индексу МАС, нажалост представља лошу полазну основу за борбу у све немилосрднијој глобалној економској арени. Наиме, неолиберални капиталистички поредак утемељен је на “предузетничким вредностима” присутним у индивидуалистичким англоамеричким друштвима,⁸⁰ које истовремено карактерише низак индекс ИН, односно “добровољно толерисање непознатих ризика”, и висок индекс МАС, “што одражава важност видљивих резултата” и беневољентан однос према похлепи, а то је у супротности са забележеним вредностима ових димензија у Србији.⁸¹ Нажалост, као и у земљама у окружењу, у Србији постоји и снажна корелација две културалне карактеристике које негативно утичу на начин на који се друштва носе “са конфликтима између група” – изражена склоност избегавању неизвесности и колективизам, односно схватање да “оно што је другачије јесте опасно” заједно са “снажном идентификацијом са припадницима сопствене групе”.⁸²

Једно од најчешћих питања везаних за утицај културе у политици је “како променити културу” ако тај утицај није могуће елиминисати, што је данас, у времену снажне промоције и привилеговања наводно универзалних вредности насупрот партикуларних, многима тешко да прихвате. Културе се мењају, али обично знатно спорије и теже него што мно-

80 Иако данас постоји више од шест хиљада живих језика, бројни аутори тврде да је енглески једини језик на коме се само заменица «ја» (*I*) пише великим словом. При томе, на језицима којима говоре припадници многих колективистичких култура «ја» се обично може изоставити у бројним конструкцијама и исказима (и рећи, на пример, «смаграм да» или «желим то»), што на енглеском уопште није могуће, чак ни у САД где се развила снажна склоност ка скраћивању речи и реченица.

81 Ибид, стр. 215.

82 Ибид, стр. 225.

ги актери очекују или претпостављају. Штавише, сâм Хофштеде истиче да се, иако су подаци прикупљани у дугачком временском периоду, “пошто се култура мења веома споро, резултати могу сматрати актуелним”.⁸³ Ипак, истраживачи који су се бавили појединим културалним карактеристикама или касније поновили делове оригиналног Хофштедеовог истаживања истичу да су Хофштедеове димензије које изражавају “маскулинитет” и индивидуализам подложније бржим променама у процесу модернизације и пратеће вестернизације и неолиберализације друштава. Не треба губити из вида да и ту постоје значајне, културално условљене разлике – на пример, пораст индивидуализма у Русији и арапским културама мање је изражен и везан за раст животног стандарда и увођење неолибералних пракси као у неким другим деловима света, на пример у Вијетнаму и Кини,⁸⁴ док су се у Јужној Азији, првенствено у Индији, специфични “породични колективизам”⁸⁵ и “ката колективизам” у Јапану⁸⁶ показали изузетно живавим и отпорним на притиске који погодују атомизацији и смањивању солидарности унутар савремених аспирационих друштава.⁸⁷

И интеркултурална истраживања која нису била заснована на Хофштедеовом моделу показују да није реално очекивати брзе промене културом условљених аспеката политичког обрасца и свести грађана, на чему овде све чешће инсистирају важни домаћи и инострани фактори. Штавише, сва релевантна “интеркултурална истраживања у функционалистичкој традицији... истичу стабилност културалних образаца”, као и да друштвене вредности “остају релативно

83 Geert Hofstede, *From which year are the dimension scores? Are the scores up to date?*, Internet, <http://geert-hofstede.com/faq.html>, 05/09/13.

84 CAO Jia-xue, «The Analysis of Tendency of Transition from Collectivism to Individualism in China», *Cross-cultural Communication*, Vol. 5, No. 4, 2009.

85 Vipin Gupta et al. , “Southern Asia cluster: where the old meets the new?”, *Journal of World Business*, Vol. 37, No. 1, 2002.

86 Martin J. Gannon and Rajinandini Pillai, *Understanding Global Cultures, on. цум.* , стр. 447.

87 Аспирациона друштва су она друштва која су “истовремено нападно егалитарна и агресивно компетитивна”. Појам се обично везује за “тржишни популизам” и неолиберални мит да живимо у “посткласним” друштвима у којима животне исходе одређују “аспирације” а не класни положај појединаца. Видети: Stefan Collini, *Blahspeak*, Internet, <http://www.lrb.co.uk/v32/n07/stefan-collini/blahspeak>, 10/05/10.

временски конзистентне”.⁸⁸ Стога сматрам да ће и брзина промена и напредак у Србији бити много више везани за уважавање културалних карактеристика него њихово дисквалификавање, игнорисање или омаловажавање чему су до сада били склони неки од кључних актера. Нажалост, прихватање једног оваквог схватања неће бити лако у времену доминације интелектуалног и политичког предузетништва које “провинцијалне” (западно)европске норме и идеје покушава да представи и наметне као културално неутралне, универзално добре и примењиве и инсистира на, у суштини, технократском приступу политици као бољој примени већ опробаних западних, наводно универзалних модела и пракси.⁸⁹

Из наведених разлога сматрам да ће политички и друштвени развој Србије много више ометати нестрпљиви али моћни актери који одбијају да уваже значај, величину и природу утицаја снажних, културално укорењених одлика српског политичког обрасца, него оне његове “непогодне” одлике које Србији нису најбољи савезници у неолибералној транзицији вођеној догмама из “Вашингтонског консензуса” и логиком културално следе европеизације. У демократским државама игнорисање или патологизација културалних специфичности и разлика обично нису водили напретку,⁹⁰ већ контрапродуктивном и скупом одвајању од реалности. То се, између осталог, може препознати и у неславним резултатима низа културално недовољно сензитивних реформи које су у Србији започињане од 5. октобра 2001. године, од реформе образовања до реформе судства, иако, наравно, постоје и други важни разлози зашто нису биле успешне. Можда ће исходи бити фрустрирајући а напредак спорији него што

88 Judith N. Martin and Thomas K. Nakayama, “Thinking Dialectically about Culture and Communication”, in: *The Global Intercultural Communication Reader* (editors: Molefi Kete Asante, Yoshitaka Miike and Jing Yin), Routledge, New York, 2008, стр. 83.

89 Видети: Dipesh Chakrabarty, *Provincializing Europe: Postcolonial Thought and Historical Difference*, Princeton University Press, Princeton, 2008.

90 Чак су и у недемократским околностима резултати културално неосетљивих “ауторитарних модернизација” према западним моделима били много мање успешни него што би се могло закључити из ламената над његовом титоистичком варијантом или “српским Ататурком” који су током последњих десет година били присутни у једном сегменту српске елите. Видети: Touraj Atabaki and Erik J. Zürcher (eds.), *Man of Order: Authoritarian Modernization under Ataturk and Reza Shah*, I. B. Tauris, London, 2004.

многи очекују, али у све компетитивнијој глобалној развојној утакмици Србија ће – као и, у Хофштедеовом смислу, културално изузетно блиске постјугословенске државе – боље пролазити ако кључни актери своје циљеве, амбиције и деловање ускладе са димензијама културе и културално условљеном динамиком која не обећава брзе промене.

Литература

- Андерсон, Бенедикт, *Нација: замишљена заједница*, Плато, Београд, 1998.
- Atabaki, Touraj and Erik J. Zurcher (eds.), *Man of Order: Authoritarian Modernization under Ataturk and Reza Shah*, I. B. Tauris, London, 2004.
- Borker, David R. , “Accounting, Culture And Emerging Economies: IFRS In Central And Eastern Europe”, *International Business & Economics Research Journal*, Vol. 11, No. 9, 2012.
- CAO Jia-xue, “The Analysis of Tendency of Transition from Collectivism to Individualism in China”, *Cross-cultural Communication*, Vol. 5, No. 4, 2009.
- Chakrabarty, Dipesh, *Provincializing Europe: Postcolonial Thought and Historical Difference*, Princeton University Press, Princeton, 2008.
- Collini, Stefan, *Blahspeak*, Internet, <http://www.lrb.co.uk/v32/n07/stefan-collini/blahspeak>, 10/05/10.
- Ћимић, Есад, *Политика као судбина: прилог феноменологији политичког страдаљништва*, НИРО Младост, Београд, 1982.
- Diamond, Larry, *Developing Democracy: Towards Consolidation*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1999.
- Eckstein, Harry, “A Culturalist Theory of Political Change”, *The American Political Science Review*, Vol. 82, No. 3, 1998.
- Gannon, Martin J. and Rajinandini Pillai, *Understanding Global Cultures*, SAGE Publications, Los Angeles, 2010.
- Geertz, Clifford, “Deep play: Notes on the Balinese cockfight” *Daedalus*, Vol. 101, No. 1, 1972.
- Gupta, Vipin et al. , “Southern Asia cluster: where the old meets the new?” *Journal of World Business*, Vol. 37, No. 1, 2002.

- Holliday, Adrian, *Intercultural Communication and Ideology*, SAGE Publications, London, 2011.
- Hofstede, Geert, *Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values*, SAGE Publications, London, 1980.
- Hofstede, Geert, Gert Jan Hofstede and Michael Minkov, *Cultures and Organizations: Software of the Mind*, McGrawHill, New York, 2010.
- Hofstede, Geert, *From which year are the dimension scores? Are the scores up to date?*, Internet, <http://geert-hofstede.com/faq.html>, 05/09/13.
- Hofstede, Geert and Michael Harris Bond, "The Confucius Connection: From Cultural Roots to Economic Growth", *Organizational Dynamics*, Vol. 16, No. 4, 1988.
- Hofstede, Geert, "The Business of International Business is Culture", *International Business Review*, Vol. 3, No. 1, 1994.
- House, Robert J. et al. (eds), *Culture, Leadership, and Organizations: The GLOBE Study of 62 Societies*, SAGE Publications, London, 2004.
- Javidan, Mansour et al. , "Conceptualizing and measuring cultures and their consequences: a comparative review of GLOBE's and Hofstede's approaches", *Journal of International Business Studies*, Vol. 37, No. 1, 2006.
- Martin, Judith N. and Thomas K. Nakayama, "Thinking Dialectically about Culture and Communication", in: *The Global Intercultural Communication Reader* (editors: Molefi Kete Asante, Yoshitaka Miike, and Jing Yin), Routledge, New York, 2008.
- Матић, Милан, *Мит и политика: Расправа о основама политичке културе*, Институт за политичке студије, Београд, 2005.
- Матић, Милан, *О српском политичком обрасцу*, Службени лист СРЈ, Београд, 2000.
- McCabe, Donald L. , Tony Feghali and Hanin Abdallah, "Academic Dishonesty in the Middle East: Individual and Contextual Factors", *Research in Higher Education*, Vol. 49, No. 5, 2008.
- McSweeney, Brendan, "Hofstede's model of national cultural differences and their consequences: A triumph of faith – a failure of analysis", *Human Relations*, Vol. 55, No. 1, 2002.
- Parekh, Bhikhu, *Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory*, Macmillan Press, London, 2000.

Sondergaard, Mikael, "Hofstede's consequences: A study of reviews, citations and replications", *Organization Studies*, Vol. 15, No. 3, 1994.

Стојановић, Дубравка, *Уље на води*, Чигоја, Београд, 2010.

Wallerstein, Immanuel, "Culture as the ideological battleground of the modern world-system", *Theory, Culture and Society*, Vol. 7, No. 2, 1990.

Zoran Cirjakovic

*APPLICATION OF GEERT HOFSTEDÉ'S
NATIONAL CULTURAL DIMENSIONS MODEL
IN RESEARCH OF THE POLITICAL PATTERN
IN SERBIA: IS THERE A SOFTWARE OF THE
SERBIAN POLITICAL MIND?*

Resume

The author uses Geert Hofstede's model of dimensions of national cultures to discern and analyze significant culturally-conditioned preferences, relations and behaviors in Serbian politics. Hofstede went as far as to claim that culture was "mental software of the people" and that key aspects of a culture, its dimensions, can be measured. The scores for Serbia have been available for four of the Hofstede's dimensions and the author separately analyzes and contextualizes each result. First, the main consequences of an extremely strong preference for uncertainty avoidance are outlined, including predilection for rigid rules, pronounced intolerance of nonconformist lifestyles and ideas and often frantic quest for sense of security. Second, the meaning of a very high score on the power distance dimension is outlined, especially inclination towards of centralization and leaders who behave as benevolent autocrats and deftly present themselves as "good fathers". Third, a relatively low score on the dimension that Hofstede, somewhat confusingly, dubbed "masculinity" is analyzed with a focus on low emphasis that individuals tend to place on attaining big goals and suspicion of the people who

strive to stand out. Finally, a succinct consideration is given to collectivism, the fourth dimension and the most widely studied feature of Serbian culture. In the last part of the paper the author correlates some of the scores and concludes that they depict a cultural environment that is not conducive to deep and swift reforms or implementation of unconventional and divisive new norms. In conjunction with the realization that cultures tend to change very slowly, the author argues that a greater obstacle to badly needed reforms is more likely to come from impatient, culturally insensitive political actors than as a result of deep-rooted cultural constraints.

Keywords: Serbia, political pattern, intercultural communications, dimensions of national cultures, uncertainty avoidance, power distance, masculinity, collectivism, change.

Овај рад је примљен 10. новембра 2013. године а прихваћен за штампу на састанку редакције 17. децембра 2013. године.